

Emilija CVETKOVIĆ
Institut ekonomskih nauka, Beograd

Poglavlje 11:

NOVI OBLICI EKONOMSKE SARADNJE SA INOSTRANSTVOM I(LI) SAMOUPRAVLJANJE: INSTITUCIONALNI OKVIRI ZAJEDNIČKIH ULAGANJA U JUGOSLAVIJI TOKOM 1967. I 1968. GODINE

212

Apstrakt: Polazeći od široko postavljene definicije institucija, cilj ovog rada je da prikaže proces uspostavljanja zajedničkih ulaganja, kao novog oblika jugoslovenske ekonomske saradnje sa inostranstvom, uspostavljenog 1967. godine. Nastanak i funkcionisanje ove nove, a u socijalističkim zemljama do posmatranog perioda nepoznate pojave, pratićemo u kontekstu jugoslovenskog samoupravnog sistema i njegovih transformacija. U istraživanju, zasnovanom na analizi objavljenih izvora, neobjavljenoj arhivskoj građi, korišćenju relevantne štampe i periodike, biće predstavljene okolnosti, osnovni motivi i procedure koje su pratile donošenje legislativnih okvira za uvođenje zajedničkih ulaganja, kao i reakcije jugoslovenske javnosti. Nakon sagledavanja rezultata jednogodišnjeg postojanja zakona koji su omogućavali angažman stranog kapitala u socijalističkoj Jugoslaviji, u ovom radu će biti analizirani glavni učinci, problemi i prostori za nove institucionalne promene koje bi vodile ka uspostavljanju efikasnijeg sistema jugoslovenske ekonomske saradnje sa inostranstvom.

Ključne reči: institucionalne promene, zajednička ulaganja, strani kapital, socijalistička Jugoslavija, samoupravni socijalizam, ekonomska saradnja

UVOD

Afirmacijom Nove institucionalne ekonomije, kao značajnog teorijskog pristupa u ekonomskoj nauci tokom poslednjih decenija, primetno je i sve veće interesovanje istraživača za oblike i transformacije institucija u prošlosti.¹ Odnos institu-

1 U domaćoj historiografiji, uloga i funkcionisanje ekonomskih institucija u prošlosti,

cija, kao determinanti „prilika u nekom društvu“ i organizacija, odnosno političkih, ekonomskih i društvenih tela, zasnovan je na neprekidnoj interakciji koja određuje smer institucionalnih promena (North, 2003, 15-19). Na temelju promišljanja o odnosu institucija i organizacija, kroz sledeće redove pokušaće se utvrditi relacija između samoupravljanja, kao „fundamentalne institucije jugoslovenske privrede“ (Friedmann, Mates, 1968, 95) i pojave zajedničkih ulaganja u socijalističkoj Jugoslaviji² krajem 1960-ih godina.

U istraživačkom fokusu savremene historiografije koja problematizuje hladnoratovsko razdoblje, sve više se nalaze ona mesta na kojima su granice između Istočnog i Zapadnog bloka bile fluidnije, čime su se otvarali prostori razmene koja je doprinosila povećanoj dinamici kulturnih, naučnih i ekonomskih odnosa između blokova. Talas globalizacije, koji je usledio nakon Drugog svetskog rata (Robertson, 2018), na inicijativu Sjedinjenih Američkih Država i zapadnoevropskih zemalja, podsticao je socijalističke zemlje na traganje za novim strategijama, modelima i mehanizmima, za analiziranu temu naročito značajne, integracije u tokove međunarodne ekonomije (Bockman, 2011; Sanchez-Sibony, 2014; Pula, 2018; Romano & Romero, 2021). Uprkos postojanju organizacija ekonomske saradnje među istočnoevropskim zemljama, uključivanje socijalističkih zemalja u globalne tokove kretanja kapitala predstavljao je način prevazilaženja problema nacionalnih privreda. Kroz intenziviranje trgovinske razmene, kredite i direktne strane investicije ekonomski razvijenih država Zapadnog bloka, socijalističke zemlje su se orijentisale na uvoz finansijskih sredstava i tehnologija, postavljajući pragmatične ciljeve iznad ideoloških barijera.

Direktne strane investicije sa Zapada, predstavljale su marginalnu pojavu na prostoru socijalističkih zemalja do kraja 1980-ih godina, ali su zajednička ulaganja, kao forma angažmana inostranog kapitala, u pojedinim istočnoevropskim državama postala moguća već tokom 1970-ih godina (Steiner, 2014, 170-171). Zajednička ulaganja predstavljaju dugoročni partnerski odnos između dva ili više preduzeća koja uglavnom stvaraju novi privredni subjekat radi preduzimanja ekonomske aktivnosti. Partneri mogu kroz zajedničko ulaganje ponuditi finansijski kapital, tehnologije ili poslovni kadar, dok da se rizik, kao i dobit raspoređuju u skladu sa pro-

još uvek predstavlja nedovoljno istraženo područje (Rafailović, 2020). Više o temama kojima su do sada bile predmet istraživanja domaće ekonomske historiografije u radovima: (Aleksić, 2018; Cvetković i Matković, 2020).

- 2 Pod socijalističkom Jugoslavijom u ovom radu podrazumevaće se Federativna Narodna Republika Jugoslavija, odnosno Socijalistička Federativna Narodna Republika Jugoslavija, kako je glasio naziv države nakon donošenja Ustava iz 1963. godine.

centom udela u učešću (Bubanja, 1998, 122). Pre nego što se u zemljama Istočnog bloka razmišljalo o organizaciji zajedničkih ulaganja, u socijalističkoj Jugoslaviji su zakoni koji su regulisali pomenutu materiju bili su odobreni već 1967. godine.

Ovakav jedinstveni poduhvat odražavao je specifičnu jugoslovensku spoljnopolitičku poziciju nakon 1948. godine i udaljavanja od ideoloških partnera iz Istočnog bloka. U takvom kontekstu razvijao se koncept samoupravljanja, koji se od radnih organizacija preliwao u sve sfere političke, društvene i kulturne stvarnosti Jugoslavije i prema rečima ekonomiste Branka Horvata (1989), postao „nužan i dovoljan uvjet za egzistenciju socijalizma“. Bitna pretpostavka samoupravljanja odnosila se na onaj stadijum koji je, nakon početne industrijalizacije, kao okosnice privrednog razvoja, u samoupravnu ideju uneo element neophodne integracije sa svetom. Otvaranje prema svetu u političkom, ekonomskom, kulturnom i idejnom smislu, viđeno je kao način sprečavanja „birokratskog zatvaranja društva u sebe koje bi donelo samo stagnaciju i izazvalo krize“ (Bilandžić i Tonković, 1974, 27). Upravo ovi institucionalni okviri samoupravljanja predstavljaju prostor za ispitivanje fenomena zajedničkih ulaganja u trenutku njegovog nastajanja, kao moguće spona socijalističke Jugoslavije i svetskih privreda.

POGLED KA STRANIM TRŽIŠTIMA

U dokumentu pod nazivom „Referat o inostranim kapitalima u Jugoslaviji“, iz 1946. godine, na nekoliko stranica teksta sublimirano je iskustvo prisustva stranog kapitala na prostoru Kraljevine SHS/Jugoslavije. Percepcija stranih investicija, u skladu sa vremenom nastanka referata, bila je prevashodno determinisana posleratnom jugoslovenskom idejom o stvaranju centralizovanog sistema zasnovanog na planiranju i korišćenju vlastitih resursa (Berend, 2009, 192). Pred toga što je u ovom dokumentu bio definisan kao orijentisan isključivo ka sticanju većeg profita i kao sredstvo političkog uticaja, najrečitija kvalifikacija stranog kapitala bila je ona koja je referisala na „kolonijalne“ uslove nametnute Kraljevini.³ Za ekonomski oporavak države posle Drugog svetskog rata, kao i ispunjenje ambiciozno postavljenih planova privrednog razvitka, potreba za stranim kapitalom bila je neminovna, te je tražanje za najadekvatnijim formama, u uslovima izmenjene jugoslovenske geopolitičke pozicije, predstavljalo veliki izazov.

3 Arhiv Jugoslavije (AJ), Kancelarija maršala Jugoslavije 836, K-9, III-5/2, Referat o inostranim kapitalima u Jugoslaviji, 11. 7. 1946.

Američka zagledanost u evropska tržišta, rezultirala je 1947. godine najavom velikog projekta Maršalovog plana, iza čijih parola o ekonomskom oporavku posleratnog evropskog kontinenta se nalazila tendenciozna namera marginalizovanja zapadnoevropskih komunističkih partija (Eichengreen, 2008, 67). Jugoslavija je, sa svojih čvrstih prosovjetskih pozicija u hladnoratovskim konfrontacijama, najtešnju ekonomsku saradnju u formi trgovinske razmene, tehničke pomoći i zajmova ostvarivala sa zemljama Istočnog bloka. O učešću u Maršalovom planu, koji je osim ekonomske pomoći, inicirao intenzivniju političku integraciju evropskih zemalja, jugoslovenska strana se, u kontekstu narušenih odnosa sa Sjedinjenim Američkim Državama, negativno izjasnila (Cvetković, 2019, 84). Rezolucija Informbiroa iz 1948. godine i udaljavanje iz Istočnog bloka, diktirali su novu dinamiku jugoslovenskih spoljnopolitičkih odnosa, ali i nove tendencije u društvenim kretanjima.

Jugoslovenska borba za očuvanjem političke i ekonomske nezavisnosti nakon udaljavanja Tita i Staljina, iziskivala je izraženiju diplomatsku aktivnost prema državama Zapadnog bloka, te okretanje afričkim i azijskim zemljama, paralelno razvijajući sistem samoupravnog socijalizma. Bez dotadašnjeg oslonca, na samostalnom putu, Jugoslavija se mogla osloniti na ekonomsku pomoć iz Sjedinjenih Američkih Država i zapadnoevropskih zemalja. U diplomatsku službu 1950. godine bio vraćen Vladimir Velebit, koji je odigrao značajnu ulogu u pregovorima o kreditima zemalja Zapadnog bloka i međunarodnim finansijskim institucijama (Šušar, 2001, 173-176). Već tokom 1950-ih godina, u jugoslovenskom rukovodstvu preovladala je ideja da bi se, umesto ekonomske pomoći, trebalo orijentisati na potraživanje dugoročnih kredita namenjenih finansiranju novih investicionih objekata, koji bi bili pokretači strukturnih promena u jugoslovenskoj privredi i otvorili je ka svetskim tržištima (Bogetić, 2010, 101-102; Korica, 2016, 112). Impozantne cifre o stopi jugoslovenskog privrednog rasta u ovom periodu išle su u prilog tezi o „zlatnom razdoblju“, dok je poboljšanje životnog standarda stanovništva postao imperativ.⁴ Nove prakse

4 U periodu od 1952. do 1960. godine, prosečna stopa privrednog rasta u Jugoslaviji iznosila je 11,5%, ali je vredno zapažanje Milana Piljka o odgovornosti korišćene statističke metodologije, gde je odabir 1952. godine za osnovicu bio tendenciozan prilikom ovog izračunavanja, ukoliko se ima na umu da je reč o godini izuzetno niskog bruto domaćeg proizvoda (Piljak, 2013, 221). Takođe, visoke stope privrednog rasta predstavljale su opšte mesto za gotovo sve evropske države tokom 1950-ih i 1960-ih godina. Novija empirijska istraživanja pokazala su da, uprkos dotada neprevaziđenim stopama privrednog rasta svojstvenog zemljama južne i istočne Evrope, posmatrano kroz međunarodnu perspektivu ovog razdoblja, pomenute države ostale su daleko iza tržišno orijentisanih zemalja zapadnoevropske periferije, poput Finske, Irske, Grčke, Italije, Portugala i Španije (Vonyó et al., 2021, 281-282).

koje je Jugoslavija sprovodila u okviru svoje ekonomske politike od 1950-ih godina odvijale su se, iako ne na identičan način i u drugim socijalističkim istočnoevropskim zemljama poput Mađarske, Poljske, Čehoslovačke i Sovjetskog Saveza tokom 1950-ih i 1960-ih godina. Njihovo zajedničko nasleđe predstavljali su Lenjinov program Nove ekonomske politike i institucije tog perioda (Woodward, 1995, 161).

Lošije performanse jugoslovenske privrede početkom 1960-ih godina, iako deo takvog trenda na svetskim tržištima, kao i nedoslednost u sprovođenju samoupravnog sistema, zahtevali su opsežne reforme. U periodu od 1961. do 1965. godine, u jugoslovenskom rukovodstvu odvijale su se burne debate vezane za mehanizme sprovođenja privredne reforme, koje su otkrivale krupne nesuglasice među jugoslovenskim rukovodstvom, izazvane suprotstavljenim ideološkim pozicijama i različitim interesima predstavnika republika (Jakir, 2012, 93). Uloga inostranih investicija u privredi bila je razmatrana kao nezaobilazni preduslov otvaranja socijalističke Jugoslavije ka stranim tržištima. Ovo osetljivo pitanje za socijalističku zemlju, u vremenu izoštravanja linija podele rukovodstva na one koji su podržavali usvojeni koncept reforme i njene protivnike, čiji je glavni predstavnik bio Aleksandar Ranković, bilo je okončano pobedom prve struje, zbog čega Džon Lempi u svojoj studiji napominje: „Izgledalo je da je došlo vreme liberala“ (2004, 252). Deficit platnog bilansa ukazivao je na nedovoljnu konkurentnost jugoslovenske privrede, zbog čega je glavni zadatak privredne reforme bio podsticanje autonomije domaćih preduzeća i njihovo usmeravanje ka inostranim tržištima. Nizom zakona iz 1965. godine išlo se na decentralizaciju bankarskog sektora, te regulisanje domena spoljne trgovine, odnosno pitanja usklađivanja valuta, cena i poreske politike. Uspostavljeni institucionalni okviri predstavljali su važan preduslov na daljem putu jugoslovenske integracije u tokove međunarodne ekonomske saradnje.

JUGOSLOVENSKI PIONIRSKI PODUH VAT: IZMEĐU OBJEKTIVNIH POTREBA I SAMOUPRAVLJANJA

U posleratnom hladnoratovskom razdoblju, jugoslovenski primer uvođenja legislativnih okvira koji definišu prisustvo stranog kapitala u formi zajedničkih ulaganja iz 1967. godine, bio je jedinstvena pojava u socijalističkim zemljama tog razdoblja.⁵ U izmaglici različitih terminoloških konstrukcija koje se pojavljuju u izvorima, poput „zajedničkih ulaganja sredstava“, „dugotrajne proizvodno-finansij-

5 U narednim godinama, uz manje ili veće razlike, ova praksa bila je uvedena i u Rumuniji 1971, Mađarskoj 1972, Poljskoj 1976, Bugarskoj 1980, Čehoslovačkoj 1985 i na kraju Sovjetskom Savezu 1987. godine (Boukaouris, 1989, 6).

ske saradnje“, „zajedničkih poslovnih poduhvata“, mogla se naslutiti nedovoljna sigurnost, ali i velika opreznost prilikom uvođenja nove organizacije u jugoslovenski sistem. U stručnoj literaturi, ona je bila označena i kao *joint venture*, formulacijom iz anglosaksonskog prava, koju je „veliki broj jugoslovenskih pisaca prihvatio“ (Sukijašević, 1974, 104). Pravnik jugoslovenskog porekla, dr Branko M. Pešelj, je u članku iz 1968. godine, objavljenom u publikaciji *The International Lawyer*, referisao na istorijski primer Lenjinovog programa Nove ekonomske politike iz 1920-ih godina, kojim je ulaganje inostranog privatnog kapitala u jednoj socijalističkoj zemlji bilo ne samo dozvoljeno, već i veoma značajno u procesu privrednog posleratnog oporavka (Pešelj, 1968, 499).

Doktor političkih nauka i član Saveznog izvršnog veća, Aleksandar Grličkov, u knjizi *Jugoslavija i svetska privreda*, objavljenoj 1967. godine pisao je: „Naslanjajući se na politiku nesvrstanosti i koegzistencije u međunarodnim političkim odnosima i prihvatajući ekonomske integracije kao stvarnosti savremenog sveta, Jugoslavija nastoji da primeni najpogodnije oblike i forme saradnje sa svim ekonomskim integracijama“ (Grličkov, 1967, 19). Time su se mogli predstaviti okviri platforme unutar koje je bilo moguće unapređivati do tada poznate forme ekonomske saradnje sa inostranstvom koje je Jugoslavija uspostavljala, poput trgovinske razmene, kredita, uvoza licenci, kao i kooperacije, uspostavljane između jugoslovenskih preduzeća i inostranih privrednih subjekata. Jugoslovenska ekonomska saradnja sa inostranstvom razvijala se u različitim pravcima i u saglasju sa načelima spoljne politike, koja se tokom 1960-ih godina zasnivala na balansiranju između hladnoratovskih blokova⁶ i jačanju veza sa zemljama u okviru Pokreta nesvrstanih.

Diskusije o tome na koji način definisati i pripremiti nove vidove ekonomske saradnje sa inostranstvom trajale su od 1966. godine i predstavljale su naredni korak u promišljanju ciljeva određenih privrednom reformom, donetom godinu dana ranije. Osim uklapanja u okvire jugoslovenske spoljnopolitičke agende, prema *Tezama za diskusiju* o novim oblicima saradnje sa inostranstvom, jedan od osnovnih jugoslovenskih motiva za korišćenje stranog kapitala bio je vezan za osvajanje finansijskih sredstava i novih tehnologija koje bi predstavljale značajan faktor modernizacije domaće privrede.⁷ Transfer inostranih tehnologija, koje bi u širem smislu

6 Opredeljenje za ovakvu politiku bilo je viđeno i kroz članstvo u različitim međunarodnim ekonomskim organizacijama. Tako je Jugoslavija 1966. godine postala članica Opšteg sporazuma o carinama i trgovini, zatim deo Saveta za uzajamnu ekonomsku pomoć 1964. godine, dok su, naročito nakon pomenute privredne reforma iz 1965. godine jačale ekonomske i diplomatske veze sa zemljama Evropske ekonomske zajednice (Zaccaria, 2021, 225).

7 AJ, Kabinet Predsednika Republike (KPR), 837, K-75, III-B-1-c, Teze o proširenju

značenja pojma obuhvatale proizvodnu opremu, specifična znanja, metode i veštine stručnjaka, najefikasniji je kada se odvija posredstvom direktnih stranih investicija, dok su još neki od kanala kroz koje se on može realizovati licence i trgovinska razmena (Jindra, 2006, 8-10).⁸

U jugoslovenskom kontekstu, prostor za razmišljanje o unapređenju postojećeg sistema transfera tehnologija kroz licence i kooperacije je, prema Grličkovu, bio posledica nestabilnih i periodičnih veza sa stranim partnerima, te nemogućnosti pojedinih preduzeća da se adaptiraju na promenjene uslove poslovanja (Grličkov, 1967, 45). Insistiralo se da novi oblik ekonomske saradnje bude zasnovan na recipročnim principima, pri čemu će jugoslovenska preduzeća biti aktivni učesnici u procesu ekonomske saradnje sa stranim kompanijama. Svi motivi za nalaženje nove forme jugoslovenske ekonomske saradnje sa inostranstvom dobijaju novo značenje kada se pogleda širi kontekst stanja jugoslovenske privrede. On je svedočio o velikom jugoslovenskom teretu otplate dugoročnih zajmova i kredita u drugoj polovini 1960-ih godina, te je u periodu od 1966-1970. godine na otplatu kredita odlazilo čak 1,8 milijardi dolara, dok je za razdoblje od 1961-1965. godine taj iznos bio 800 miliona dolara (Gnjatović, 1985, 62). Takođe, u slučaju uspostavljanja novih oblika ekonomske saradnje sa inostranstvom, modernizacija proizvodnih kapaciteta jugoslovenske privrede, trebalo je da dovede do nalaženja novih tržišta za plasman domaćih proizvoda i ublažavanja hroničnog problema deficita platnog bilansa.

Kako je jugoslovensko javno mnjenje redovno bilo informisano o toku diskusija vezanih za angažovanje stranog kapitala koje su vođene u političkim telima u prvoj polovini 1967. godine, reakcije koje su se pojavljivale u medijskom prostoru reflektovale su različita raspoloženja i otvarale prostore novim pitanjima. Za ekonomistu Vladimira Grečića, ostvarivanje saradnje između domaćeg i stranog kapitala mogao je biti korak ka prevazilaženju nezaposlenosti, koja se od sredine 1960-ih godina pozicionirala kao ozbiljan društveni i ekonomski problem u socijalističkoj Jugoslaviji. Međutim, on je takođe istakao da je oprezan pristup ovoj temi bio neophodan, s obzirom na osobinu kapitala da „ne poznaje patriotska osećanja“, već „traži najunosnije poslove“, zbog čega bi jugoslovenski interesi potencijalno mogli biti ugroženi.⁹

osnove za korišćenje inostranih sredstava radi uključivanja jugoslovenske privrede u međunarodnu podelu rada/uvoz inostranog kapitala, 11. 4-26.7 1966.

8 O učešću inostrane radne snage, proizvodnih metoda i opreme u razvoju i transformaciji privrednih kapaciteta posmatranim u jugoslovenskim okvirima do 1960-ih godina, više u predloženoj literaturi (Ilić, 2020; Rakonjac, 2021; Miljković, 2014)

9 „Da li uvoz kapitala rešava problem nezaposlenosti“, *Politika*, 27. mart 1967, 6.

Jedan od gledalaca televizijske emisije *Aktuelni razgovori*¹⁰ je u svom pismu izneo bojazan da bi se ulaganjem stranog kapitala dovela u pitanje politička nezavisnost zemlje.¹¹ Mišljenje predstavnika makedonske privredne komore, odražavalo je, sa druge strane, bojazan da bi povezivanje jugoslovenskih preduzeća sa inostranim partnerima bilo korisno za velike i konkurentne domaće privredne subjekte, dok bi manja preduzeća iz nedovoljno atraktivnih grana industrije bila na gubitku u takvoj trci, zbog čega bi trebalo podsticati i integracije u okviru domaće privrede.¹² Ovakvo mišljenje odgovaralo je stvarnosti u kojoj su krajem 1960-ih godina ekonomske razlike među jugoslovenskim republikama poprimale sve veće razmere.

Teze iz 1966. godine pokrenule su polemike i otvorile nova pitanja za razmišljanje o najadekvatnijim opcijama korišćenja inostranog kapitala. Na tragu ideje o postojanju velike konkurencije na međunarodnom tržištu, u dokumentu koji su u januaru 1967. godine izradili predstavnici komisije u okviru Savezne skupštine, delegacija Saveznog izvršnog veća, kao i grupa eksperata, ekonomista i društveno-političkih radnika, a Grličkov potpisao, bilo je nagovešteno da bi u jugoslovenskom slučaju trebalo razmišljati o „direktnijem povezivanju inostranog kapitala sa našim sopstvenim sredstvima“.¹³ Za socijalističku Jugoslaviju, kao zemlju u razvoju, direktne strane privatne investicije mogle su biti faktor ekonomskog rasta i kanal transfera tehnologija (Lamers, 1976, 228-229). Ipak, negativan odnos prema privatnom stranom kapitalu bio je posledica istorijskih lekcija¹⁴, sa čijim tradicijama se nije želeo uspostavljati kontinuitet.

10 Emisija *Aktuelni razgovori* bila je emitovana na Televiziji Beograd, a njen voditelj i urednik bio je Jovan Šćekić. Sa gostima ove televizijske emisije, među kojima su bili privrednici, direktori, političari, voditelj je problematizovao različita aktuelna pitanja iz oblasti jugoslovenskog ekonomskog, političkog i društvenog života.

11 AJ, KPR, 837, II-4-a/48, Informacija o reagovanju gledalaca povodom izlaganja Alberhta Romana u emisiji „Aktuelni razgovori“ u vezi sa sprovođenjem privredne reforme i ulaganjem stranog kapitala, 14. mart 1967.

12 „Skoplje: Najpre integracija u zemlji, a zatim kontakti sa inostranstvom“, *Politika*, 21. mart 1967, 5.

13 AJ, KPR, 837, III-B-1-c, K-75, Društveno-ekonomski aspekti zajedničkih ulaganja domaćih preduzeća i proizvodno finansijske saradnje domaće privrede sa inostranom privredom, januar 1967.

14 Pod istorijskim lekcijama na ovom mestu smatraćemo iskustvo već pominjanog prisustva privatnog stranog kapitala u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, kao i jugoslovensko-sovjetskih mešovitih društava u periodu nakon Drugog svetskog rata. U svojim memoarima, Svetozar Vukmanović Tempo je, sovjetske pretenzije na eksploataciju jugoslovenskih prirodnih bogatstava posredstvom mešovitih društava, poistovetio sa namerama stranih investitora iz vremena Kraljevine (Tempo, 1971, 48-49).

Odabir najadekvatnije forme ekonomske saradnje sa inostranstvom morao je, osim obezbeđivanja tehnologija, dodatnih finansijskih sredstava i novih tržišta, odgovoriti i na zahteve onih političkih, ekonomskih i društvenih ciljeva koji su bili postavljeni u strateškim dokumentima. Ustav iz 1963. godine, označen i kao „povelja samoupravljanja“, polazio je od „slobodno udruženog rada, društvene svojine i raspodele prema radu“ (Petranović, 1988, 351). Eksplicacija uvođenja nove organizacije bila je zasnovana na načelima proklamovanim u ranijem periodu, kako bi se naglasili kontinuitet i doslednost u sprovođenju praksi u sistemu samoupravnog socijalizma. Zbog toga je neophodan preduslov u formulisanju koncepta „povezivanja naših organizacija sa inostranim“ bilo pozivanje na prethodne usvojene dokumente na partijskom i federalnom nivou, poput VIII Rezolucije Saveza komunista Jugoslavije i Rezolucija Savezne skupštine.¹⁵ U tom smislu, angažovanje inostranih sredstava moglo je biti održivo samo u slučaju kada bi bilo u skladu sa osnovnim načelima samoupravnog sistema i društvene svojine. Na temelju ovih postavki, angažman inostranih sredstava u formi akcijskog kapitala ili mešovitih preduzeća nije bio moguć. Tako se, posredstvom zajedničkog ulaganja kroz proizvodno-finansijsku saradnju, kao neakcijski tip investiranja u kome je ugovor glavni instrument i regulator odnosa, želelo osigurati nesmetano realizovanje jugoslovenskog samoupravljanja. O tome je detaljno govorio Sergej Krajger, tadašnji predsednik komisije za društveno-ekonomske odnose CK SKJ u intervjuu za *Komunist*.¹⁶ Za Aleksandra Grličkova, integracija jugoslovenskih preduzeća u zemlji i inostranstvu ne samo što nije bila u suprotnosti sa samoupravnim postulatima, već je nazivana „širim oblicima socijalizma“ (Grličkov, 1967, 55-56).

Tokom juna 1967. godine vodile su se zaključne rasprave povodom usaglašavanja o elementima zakonodavnih okvira zajedničkih ulaganja u Jugoslaviji. Zanimljivo je primetiti da je neposredno pre donošenja zakona, u Beogradu, od 12. do 14. juna 1967. godine, bio organizovan Međunarodni kolokvijum o kooperaciji u organizaciji Univerziteta Kolumbija iz Njujorka i jugoslovenskog Instituta za međunarodnu politiku i privredu.¹⁷ Na seminaru je bilo prisutno 43 učesnika, među kojima su bili jugoslovenski političari, privrednici, eminentni predstavnici naučnih institucija, američkih i zapadnoevropskih kompanija, kao i međunarodnih institucija.

15 AJ, KPR, 837, K-75, III-B-1-c, Informacija o toku diskusije i stavovima zauzetim o pitanju zajedničkih ulaganja domaćih preduzeća u proizvodno finansijskoj saradnji jugoslovenske privrede sa inostranstvom, 24. jun 1967.

16 „Intervju Sergeja Krajgera“, *Komunist*, 16. mart 1967, 3.

17 „Kolokvijum o kooperaciji naših i stranih preduzeća“, *Politika*, 12. jun 1967, 6.

Diskusija, u kojoj su učešće uzeli inostrani predstavnici, kao potencijalni partneri jugoslovenskih preduzeća u zajedničkim ulaganjima, bila je izrazito korisna piscima jugoslovenskih zakona. Sporna mesta koja su se iskristalisala tokom pomenute diskusije odnosila su se na pitanje upravljanja zajedničkim preduzećem uspostavljenim između privatne kompanije sa Zapada i jugoslovenskog preduzeća, pitanja prirode vlasništva nad uloženim kapitalom, definisanje maksimalnog udela u učešću i dobiti za stranog partnera, načina oporezivanja i modela ugovora o zajedničkom ulaganju (Friedmann, Mates, 1968, 19-37).

Nakon međunarodnog seminara, od 14. do 17. juna 1967. godine, diskusije o pitanju zajedničkih ulaganja, nastavile su se u Saveznom izvršnom veću, nakon čega su bile prosleđene Saveznoj skupštini na usvajanje. Najznačajniji deo rasprava odražavao je krucijalno pitanje vezano za prirodu samoupravnog sistema, koji je insistirao na decentralizaciji i autonomiji jugoslovenskih preduzeća u odlučivanju i odnosa državnih institucija. Uprkos glasovima koji su bili na stanovištu da je državna ingerencija povodom pitanja zajedničkih ulaganja domaćih preduzeća sa stranim partnerima suprotna samoupravnim načelima, konačna formulacija stava SIV-a bila je da svi pojedinačni ugovori između preduzeća mogu dobiti odobrenje tek nakon uspešnog ispunjavanja na uslova registracije u okviru Saveznog sekretarijata za privredu pri Saveznom izvršnom veću.¹⁸ Okviri kojima je regulisan angažman stranog kapitala podrazumevao je legislativni paket izmena i dopuna postojećih zakona, koji su bili obznanjeni u *Službenom listu* 19. jula 1967. godine.¹⁹

OD REALIZACIJE DO EVALUACIJE

Postojanje legislativnih osnova za strana ulaganja predstavljalo je korak ka rešavanju problema koji su postojali u dotadašnjoj praksi. Predstavnici zagrebačkih proizvodnih i uslužnih delatnosti govorili su o tome da je nedostatak preciznih propisa dovodio do usporavanja, pa čak i zaustavljanja pregovora onda kada su na

18 AJ, KPR, 837, K-75, III-B-1-c, Informacija o toku diskusije i stavovima zauzetim o pitanju zajedničkih ulaganja domaćih preduzeća u proizvodno finansijskoj saradnji jugoslovenske privrede sa inostranstvom, 24. jun 1967.

19 Izmene su se odnosile na Osnovni zakon o preduzećima, Zakona o sredstvima privrednih organizacija, Zakona o ustanovljenju fondova na kamate u privredi, Osnovnog zakona o jedinstvenim privrednim komorama i poslovnoj saradnji u privredi, Osnovnog zakona o doprinosima i porezima građana i Zakon o porezu na dobit stranih lica koja ulažu sredstva u domaću privrednu organizaciju za zajedničko poslovanje (Kovačević, 1987, 38-40).

red dolazila pitanja potencijalnih inostranih partnera, poput „šta on treba da dobije u slučaju da unese određena sredstva u zajednički posao, kakav bi mogao da bude njegov uticaj na proizvodni proces kojim treba posao da se realizuje, kako se reguliše pitanje iz transfera dobiti iz zajedničkog posla, i konačno ko će garantovati čitav posao“.²⁰ Nakon što je Savezna skupština usvojila zakone o uslovima angažovanja inostranog kapitala u Jugoslaviji, Tanjug je od svojih dopisnika tražio priloge o reakcijama koje je ova pojava izazvala u zapadnoevropskim zemljama.

Ispitivanje odjeka o novini u jugoslovenskom zakonodavstvu, pretežno među zemljama Zapadnog bloka nije bila slučajna. Kiro Gligorov je, referišući na period koji je prethodio donošenju zakona, isticao da su razgovori o novim formama ekonomske saradnje sa inostranstvom, u javnosti uvek delovali kao način da se podstakne „povezivanje sa privredama kapitalističkog sveta“.²¹ Tendenciozno formulisane izjave zvaničnika i saopštenja u medijima o ovoj temi, imale su za cilj upravo da se takav stav u javnosti ublaži i uvek pominje u kontekstu jugoslovenske vanblokovske pozicije na međunarodnoj sceni. Interesovanje za usvajanje novih zakona su, prema raspoloživim informacijama iz jula 1967. godine, pokazale su i firme iz Velike Britanije, Švajcarske, Italije, Francuske, Austrije, Švedske, kao i najznačajnijeg ekonomskog partnera, Zapadne Nemačke, ali uz zajednički imenitelj-opreznost, dok se ne utvrdi na koji način se zakoni primenjuju u praksi.²² Na konstataciju o pozitivnom odjeku na uvođenje novih zakona, jugoslovenski odgovor ukazivao je na ograničene domete domaće ekonomske propagande, koja nije koristila mogućnosti da strancima adekvatno predoči sliku o privrednim transformacijama i izvoznim mogućnostima jugoslovenske privrede.²³

Spor i nesistematičan pristup u informisanju inostrane javnosti bio je razlog zbog kojeg veliki deo, potencijalno zainteresovanih krugova preduzetnika, nije raspola-

20 „Strani partneri u privredi“, *Politika*, 15. jul 1967, 5.

21 AJ, KPR, 837, III-B-1-c, K-75, Informacija o toku diskusije i stavovima zauzetim o pitanju zajedničkih ulaganja domaćih preduzeća u proizvodno finansijskoj saradnji jugoslovenske privrede sa inostranstvom, 24. jun 1967.

22 „Strani kapital i naša privreda“, *Politika*, 16. jul 1967, 5; „Nemačka industrija zainteresovana za investicije u Jugoslaviji“, *Politika*, 21. jul 1967, 5.

23 „Stranci žele da saznaju mnogo više o nama“, *Politika*, 25. avgust 1967, 2. Nakon reforme 1965. godine javljala se intenzivnija potreba za uvođenjem uspešnih marketinških obrazaca kakvi su bili prisutni na Zapadu. Savezna privredna komora je 1967. godine osnovala posebnu marketinšku sekciju, ali su u jugoslovenskim praksama ovog razdoblja, osim Zapadnih, još uvek bili prisutni pogledi na marketing kao nepotrebnu aktivnost, svojstveni zemljama Istočnog bloka (Patterson, 2011, 94-95).

gao preciznim informacijama o načinima i uslovima ulaganja u Jugoslaviji. Jugobanka je, „kao najuglednija i najjača banka“, u septembru 1967. godine, pripremila zbirku propisa o uvozu stranog kapitala, praćenu tumačenjima propisa prevedenih na više svetskih jezika i prosledila je ka oko stotinu zemalja.²⁴ Kraj godine je predstavljao period za evaluaciju postignutog, te je u decembru 1967. godine bilo organizovano Savetovanje o uvozu kapitala u organizaciji Jugoslovenske banke za spoljnu trgovinu i Instituta za spoljnu trgovinu. U zaključku je bilo konstatovano da postoji određen broj ozbiljnih pregovora koji mogu voditi ka sklapanju zajedničkih ulaganja, kao i da trebalo više insistirati na približavanju suštine propisa stranim ekonomskim subjektima.²⁵

Nedovoljno izraženoj ekonomskoj propagandi bio je pripisan stepen odgovornosti za lošije učinke u domenu saradnje sa inostranom privredom. Reforma, koja je za cilj imala prevazilaženje nedostataka ekonomske propagande, odnosila se na strukturu diplomatsko-konzularnih predstavništava Jugoslavije u inostranstvu. Početkom 1968. godine bio je razmatran predlog koji se odnosio na jačanje kapaciteta ekonomskih kadrova, objedinjenih u okviru jedinstvene službe, koji bi pratili privredna kretanja i bili zaduženi za intenziviranje ekonomske saradnje Jugoslavije i zemlje u kojoj su raspoređeni.²⁶ Kako je unapređenje ekonomskih odnosa sa inostranstvom postao prioritet jugoslovenske politike, od diplomatskih predstavnika se očekivalo da usklade svoje uloge sa novom agendom. Sa tim ciljem, za ambasadore u zemljama Zapadnog, kao i u zemljama Istočnog bloka, bila su organizovana savetovanja čija je suština bila usmerena ka tome da diplomatski predstavnici budu inicijatori razvoja različitih formi ekonomske saradnje sa inostranstvom, kako na državnom, tako i na nivou pojedinačnih privrednih subjekata.²⁷

24 „Šta interesuje strance“, *Politika*, 6. septembar 1967, 7.

25 „Interesovanje stranih ulagača postoji“, *Politika*, 13. decembar 1967, 6.

26 U stavu koji je izrazio Đura Martinović, potpredsednik Saveznog sekretarijata za spoljnu trgovinu, reforma ekonomske službe u jugoslovenskim diplomatsko-konzularnim predstavništvima morala bi da ide u smeru okončanja prakse prema kojoj su kadrovi isključivo bili iz kolektiva Državnog sekretarijata za inostrane poslove – DSIP. Prema Martinovićevoj oceni, u cilju postizanja veće efikasnosti službe, novi stručnjaci bi, osim iz saveznih i republičkih institucija, trebalo da budu odabrani iz redova najspособnijih kadrova iz privrede. Predstavnici Savezne privredne komore smatrali da bi njihova institucija morala imati većeg uticaja po pitanju objedinjavanja jugoslovenske ekonomske službe u inostranstvu, kako ne bi došlo do zanemarivanja ekonomskih pitanja nauštrb političkih. AJ, KPR, 837, K-75, III-B-1-c, Prilagođavanje ekonomske službe u inostranstvu privrednom razvoju i potrebama zemlje, 28. februar 1968.

27 AJ, KPR, 837, K-75, III-B-1-c, Informacija o savetovanju sa našim ambasadorima

Šestomesečni bilans primene zakona iz februara 1968. godine, objavljen u nedeljniku *Ekonomskoj politici*, ocenjen je kao „nezadovoljavajući“. Ovakva kvalifikacija počivala je na činjenici da u Saveznom sekretarijat za privredu nije bio registrovan nijedan ugovor o zajedničkom ulaganju, kao i da su, usled nepreciznih zakonskih odredbi mnoga pitanja stranih partnera ostala nedorečena. Prema analiziranom članku u *Ekonomskoj politici*, problemska mesta odnosila su se na pitanje upravljanja i odlučivanja u zajedničkim ulaganjima u uslovima samoupravnog sistema, prirode i garancija prava nad uloženim sredstvima, mogućnosti repatrijacije stranog kapitala i transfera sredstava inostranog partnera koja su bila stečena u okviru zajedničkog ulaganja.²⁸ Prvo problemsko pitanje vezano za upravljanje, iskristalisalo se još tokom trajanja Međunarodnog kolokvijuma o kooperacijama i svakako da su nepoznanice samoupravnog sistema mogle biti uzrok podozrivosti inostranih partnera.²⁹ Vlasnička prava stranih partnera bila su delimično obuhvaćena Izmenama i dopunama Zakona o sredstvima privrednih organizacija, koji su predvideli pravo povraćaja i prenosa uloženih sredstava na neko drugo pravno ili fizičko u zemlji i inostranstvu (Friedmann, Mates, 1968, 106-107). Neprecizna zakonska formulacija ostavila je prostora između ovako definisanih vlasničkih prava stranih investitora i krovnog koncepta društvene svojine u samoupravnom socijalizmu. Za američke, francuske i italijanske poslovne krugove, orijentisane prema sopstvenom profitu, najveći problem povezan sa ulaganjem u Jugoslaviji, odnosio se na nedovoljnu pravnu sigurnost repatrijacije kapitala i transfera stečenih sredstava, kao i obavezu da se 20% dobiti, ostvarene kroz zajedničko ulaganje, reinvestira u Jugoslaviji.³⁰

Dok je tekst u *Ekonomskoj politici* rasvetljavao perspektivu stranih investitora, uvid u arhivska dokumenta omogućio je razumevanje percepcije jugoslovenskih predu-

koji su na dužnosti u nekim zapadnim zemljama, 21. mart 1968.; AJ, KPR, 837, K-75, III-B-1-c, Informacija o savetovanju sa našim ambasadorima koji su na dužnosti u socijalističkim zemljama, 9. jul 1968.

28 „Bilans primene zakona o stranom kapitalu“, *Ekonomska politika*, 6-11. februar 1968, 135-136.

29 Janez Merčun, Jugosloven koji je bio zaposlen u renomiranoj američkoj kompaniji, na poslovima vezanim za investicionu politiku u različitim delovima sveta, dao je sopstvenu evaluaciju ovog zakona na temeljima ranije objavljenog članka u *Ekonomskoj politici*. Merčunovo razmišljanje je da uzroke neefikasnim zakonima svakako ne bi trebalo tražiti u prirodi jugoslovenskog sistema jer „metode modernog industrijskog i poslovnog rukovođenja ne protivreče suštini samoupravljanja u jugoslovenskim preduzećima“. „Bilans primene zakona o stranom kapitalu“, *Ekonomska politika*, 19-25. februar 1968, 203-204.

30 Navedena problematika proizilazila je iz pomenutog zakona o Izmenama i dopunama Zakona o sredstvima privrednih organizacija.

zeća povodom zajedničkih ulaganja sa stranim partnerima. U analizi koja je bila dostavljena predsedniku Josipu Brozu Titu, bile su prikazane i objektivne slabosti jugoslovenskog sistema, zbog kojih se zajednička ulaganja nisu realizovala očekivanim dinamikom. Argumentacija se odnosila na slabosti unutrašnjeg tržišta, čiji organizacioni i tehnički kapaciteti nisu odgovarali saradnji sa inostranstvom, usporenim rastom domaće privrede, odsustvom inicijative jugoslovenskih privrednika za mogućnost saradnje sa inostranim partnerima, okolnostima deviznog i spoljnotrgovinskog sistema, nedovoljno transparentnim podacima o platnom prometu i željom da zajednička ulaganja budu usmerena ka onim granama privrede koje samostalno nisu davale dobre rezultate, dok je interes inostranih partnera bio usmeren prema najprofitabilnijim granama.³¹ U slučaju zajedničkih ulaganja u Jugoslaviji, radilo o uvođenju jedne nove pojave u zakonodavstvu, nesvojstvenoj za socijalističku zemlju. Zbog toga je Miloš Mimica zauzimao stav da je strpljenje i pažljivo pregovaranje neophodno ukoliko se želi doći do uspešnih sporazuma.³²

Negativni efekti tržišno orijentisane privredne reforme iz 1965. godine i načina na koji su se odvijale promene u sistemu samoupravnog socijalizma, između ostalog, bili su problematizovani i na studentskim protestima od juna 1968. godine, a parole demonstirane bile su usmerene protiv elemenata kapitalizma u jugoslovenskoj privredi (Calic, 2019, 220-221). Međutim, tokom 1968. godine bili su sklopljeni prvi ugovori o zajedničkom ulaganju između jugoslovenskih i inostranih partnera. Prve novosti na tom planu dolazile su iz automobilske industrije.

Crvena zastava i italijanski *FIAT* su, nakon višegodišnje saradnje i pregovora, 1968. godine sklopili sporazum o zajedničkom ulaganju kojim je jugoslovenski partner dobio mogućnost korišćenja italijanske tehnologije i finansijskih sredstava (Gašić, 2017, 82-85). Tako su postali potpisnici prvog ugovora registrovanog u Saveznom sekretarijatu za privredu od kako su zajednička ulaganja bila uvedena u jugoslovensko zakonodavstvo.³³ Na temeljima pređašnjih pregovora, sporazum u okviru hemijske industrije bio je potpisan i između jugoslovenske *Cinkarne* iz Celja i socijalističkog partnera iz Nemačke Demokratske Republike *Vereinigung Volkseigener Betriebe Lacke und Farben* (Klomp, 2020, 142-143).³⁴ Među novouspostavljenim

31 AJ, KPR, 837, K-75, III-B-1-c, Zašto poslovi zajedničkog ulaganja naših i inostranih partnera nisu krenuli, 17. januar 1968.

32 M. Mimica, „Nesiguran kapital“, *Politika*, 20. mart 1968, 5.

33 D. Tadić, M. Đekić, „Fijat“ i „Zastava“ na zajedničkom poslu“, *Politika*, 13. april 1968, 7.

34 Prema tekstu sporazuma, berlinski partner imao je 49% udela u zajedničkom preduzeću i bilo je zadužena za nabavku opreme za proizvodnju titanijum dioksida, dok

praksama zajedničkog ulaganja tokom 1968. godine nalazio se sporazum *Beogradskog grafičkog zavoda* i američkog partnera, *Printing Development International*.³⁵ U slučaju *Cinkarne*, kao i na primeru *Beogradskog grafičkog zavoda*, udeo inostranog partnera u ulaganju iznosio je 49%, čime su bili realizovani uslovi propisani Izmenama i dopunama Osnovnog zakona o preduzećima od jula 1967. godine, prema kojima „strani ulagač ne može da ima druga, ni veća prava nego što ih ima domaća organizacija“ (Kovačević, 1987, 39).

U maju 1968. godine, SIV je organizovao Okrugli sto, na kome su učestvovali predstavnici američkih, britanskih, italijanskih, francuskih i švajcarskih firmi. Sa učesnicima skupa susreo se i Tito, koji je još jednom istakao značaj ekonomske jugoslovenske saradnje sa inostranstvom na osnovama miroljubive koegzistencije, prihvatanje stranog kapitala na ravnopravnim osnovama, kao i istrajavanje u realizaciji ciljeva postavljenih poslednjom privrednom reformom i očuvanju samoupravnog socijalizma (Vrhunec, 2000, 217-218). Predstavnici poslovnih krugova pokazali su neskriveno interesovanje za ulaganje kapitala u Jugoslaviju, a sa tim ciljem se pojavio i predlog osnivanja investicionog centra u inostranstvu, sa zadatkom informisanja potencijalnih ulagača o uslovima ulaganja, propisima, stanju privrede i konkretnih preduzeća.³⁶

U završnim razmatranjima sa pomenutog Okruglog stola bile su sadržane preporuke da bi kroz legislativne okvire trebalo inostranim partnerima omogućiti veću sigurnost prilikom ulaganja, transfer stečene dobiti kroz zajedničko ulaganje, dok bi odredbu obaveznog reinvestiranja u Jugoslaviji trebalo ponovo razmotriti. Na temelju sugestija sa pomenutog savetovanja ili nepravilnosti koje je pokazivala dotadašnja praksa, u zakonodavstvu su uvedene nove izmene.³⁷ Pozitivne povratne

je *Cinkarna* obezbeđivala obrtna sredstva, infrastrukturu, radnu snagu. Zajedničkim preduzećem je upravljao direktorijum, sačinjen od direktora obe jedinice, dok je izvršavanje odluka pripadalo stručnom odboru. „Strani kapital u „Cinkarni“, *Ekonomaska politika*, 22-28. april 1968, 493.

35 Pomenutim ugovorom je u okviru *Beogradskog grafičkog zavoda* bila osnovana je nova privredna jedinica, *Studio PDI-BGZ* kojom je upravljao poslovni odbor od tri člana. Američki partner je očekivao povećanje produktivnosti, osvajanje profita kroz izvoz proizvoda, dok je za jugoslovensku stranu naročito značajna bila mogućnost korišćenja moderne američke tehnologije štampanja u boji. (Sukijasović i Vujačić, 1968, 22-24.)

36 „Poslovni okrugli sto“, *Ekonomaska politika*, 20-26. maj 1968, 636.

37 U novembru 1968. godine bio je izmenjen Osnovni zakon o preduzećima i dozvoljeno osnivanje zajedničkog ulaganja kao nove autonomne jedinice u okviru zajedničkog ulaganja, dok su se promene u Zakonu o sredstvima privrednih organizacija odnosile

reakcije predstavnika poslovnih krugova sa Zapadnog bloka, bile su značajan kvalitativni kriterijum za procenu uspešnosti institucionalnih okvira do tada angažovanog kapitala. Kvantitativni indikatori pokazivali su da je do kraja 1968. godine bilo zaključeno pet ugovora, dok je, prema podacima u dostupnim arhivskim izvorima, deset novih zajedničkih ulaganja bilo u pregovorima.³⁸

ZAKLJUČAK

Decenija 1960-ih, obeležena naglašavanjem samoupravnog socijalizma, pluralizmom mišljenja i društvenih pokreta na unutrašnjem planu, te borbom za očuvanjem vanblokofske pozicije u domenu spoljne politike, bila je najizrazitija reprezentacija jugoslovenske pozicije u Hladnom ratu. U sferi ekonomske politike, reforma iz 1965. godine predstavljala je potvrdu odluke o neophodnosti povezivanja jugoslovenske privrede, odnosno njenih privrednih subjekata, sa inostranim partnerima. Koncept samoupravljanja svakako je podrazumevao otvaranje Jugoslavije prema svetu, što bi, u ravni ekonomskih odnosa sa inostranstvom za domaću privredu značilo mogućnost pribavljanja neophodnih finansijskih sredstava, opreme, znanja i veština kao preduslova modernizacije.

U traganju za adekvatnom formom ekonomske saradnje sa inostranstvom morala su biti ostvarena još dva važna preduslova, koja su se odnosila na neupitan karakter društvene svojine i očuvanje radničkog samoupravljanja u preduzećima. Kompromisno rešenje odnosilo se na uvođenje zajedničkih ulaganja (*joint venture*) 1967. godine, kao nove forme ekonomskih odnosa socijalističke Jugoslavije sa inostranstvom, koja je počivala na ravnopravnim osnovama. Na takav način je bio uspostavljen komplementaran odnos između institucije samoupravnog socijalizma i nove organizacije zajedničkih ulaganja. Naglašavanje benefita za domaću privredu i ravnopravnost u odnosima sa inostranim partnerima, bili su važan element predstave o zajedničkim ulaganjima koja je bila plasirana u medijima. Ona je bila neophodna kako bi se otklonio strah javnosti da bi se ranija iskustva sa prisustvom stranog

na uvođenje davanje dodatne sigurnosti stranom investitoru (Kovačević, 1987, 40).

38 Do kraja 1968. godine, osim pomenutih, zajednička ulaganja su bila sklopljena između *Drvoplasta* iz Rijeke i firme *Vinciguerra* iz Italije o proizvodnji turističke opreme, kao i *Tvornice trikotaže i konfekcije "25. maj"* iz Raše i italijanskog partnera *Faffano-Vinciguerra* u proizvodnji igraćaka i lutaka na bazi plastične mase.

AJ, KPR, 837, III-B-1-c, K-75, Kako stoji sa plasmanom stranog kapitala odnosno investiranjem inostranih firmi u našoj zemlji, 13. decembar 1968.

kapitala, eksploatatorskog karaktera, na jugoslovenskom prostoru mogla ponoviti i ugroziti državni suverenitet.

Inicijativa za uvođenje zajedničkih ulaganja nastala je u okviru platforme koja je podrazumevala širu međunarodnu ekonomsku saradnju sa zemljama Istočnog i Zapadnog bloka, kao i državama u okviru Pokreta nesvrstanih, što se poklapalo sa periodom dobrih spoljnopolitičkih odnosa Jugoslavije i pomenutih zemalja. Ipak, uloga koju su predstavnici Sjedinjenih Američkih Država i zapadnoevropskih zemalja imali u definisanju zakonodavnih okvira i međunarodni odjek vesti o njihovom uspostavljanju, potvrđuju da su preduzetnici i privredne komore iz zemalja Zapadnog bloka imali mnogo više interesovanja da unapređuju ekonomske odnose sa Jugoslavijom.

Primeri iz prakse u godini koja je usledila nakon donošenja pomenutih zakona, ukazivali su na postojanje slabosti poput nedovoljne ekonomske propagande, usporenog prodora jugoslovenskih preduzeća na inostrana tržišta, naviknutih na obilatu potporu državnih institucija, kao i nedostataka u postojećim zakonima. Uprkos tome, tokom 1968. godine bilo je sklopljeno pet sporazuma o zajedničkim ulaganjima jugoslovenskih preduzeća i inostranih partnera, od čega četiri sa privrednim subjektima iz zemalja Zapadnog bloka, a samo jedan sa prostora Nemačke Demokratske Republike, dok se određeni broj sporazuma nalazio u fazi pregovora. Manjkavosti zakonodavnih okvira, na koje su ukazivali i inostrani partneri, predstavljali su značajan putokaz za njihovo poboljšanje, a uvek uz obavezno usaglašavanje sa aktuelnom jugoslovenskom ekonomskom politikom. Upravo transformacije ekonomske politike, u sprezi sa promenama u tokovima međunarodne ekonomije, učinile su promene zakonodavnih okvira zajedničkih ulaganja čestom pojavom u istoriji socijalističke Jugoslavije.

ZAHVALNICA

Autorka se zahvaljuje na podršci Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

IZVORI

Neobjavljeni izvori

- » Arhiv Jugoslavije: fond 836, Kancelarija maršala Jugoslavije; fond 837, Kabinet Predsednika Republike

Štampa i periodika

- » *Ekonomska politika*
- » *Komunist*
- » *Politika*

Objavljeni izvori

- » Friedmann, W., Mates, L. (1968). *Zajednički poslovni poduhvati jugoslovenskih preduzeća i inostranih firmi: Međunarodni kolokvijum, Beograd, 12-14. juna 1967. godine*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1-161.
- » Sukijasović, M., Vujačić Đ. (1968). *International Cooperation and Joint Investment Ventures between Yugoslav and Foreign Firm*. Jugoslovenski institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1-38.

Memoari

- » Šušvar, M. (2001). *Vladimir Velebit: svjedok historije*. Razlog, Zagreb, 1-512.
- » Tempo, V. S. (1971). *Revolucija koja teče – Memoari, knjiga II*. Komunist, Beograd, 1-501.
- » Vrhunec, M. (2000). *Šest godina s Titom (1967-1973): pogled s vrha i izbliza*. Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941-1945), Beograd, 1-359.

LITERATURA

- » Aleksić, V. (2018). Ekonomska istorija Srbije u domaćoj istoriografiji 2010 – 2017: metodološki izazovi u kontekstu interdisciplinarnih istraživanja. *Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 14 (1), 212–224.
- » Berend, I. T. (2009). *Ekonomska istorija Evrope u XX veku: ekonomski modeli od laissez-faire do globalizacije*. Arhipelag, Beograd, 1–397.

- » Bilandžić, D. i Tonković, S. (1974). *Samoupravljanje: 1950-1974*. Globus, Zagreb, 1–191.
- » Bockman J. (2011). *Markets in the name of socialism: the left-wing origins of neoliberalism*. Stanford University Press, Stanford (California), 1–332.
- » Bogetić, D. (2010). Jugoslavija i svetsko tržište kapitala: američka finansijska podrška jugoslovenskim razvojnim programima krajem 50-tih godina. *Tokovi istorije: časopis Instituta za noviju istoriju Srbije*, 3, 89–102.
- » Boukaouris, Georgios N. (1989). Joint Ventures in the USSR, Czechoslovakia and Poland. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 21 (1), 1–53.
- » Bubanja, V. B. (1998). *Metode i determinante stranih direktnih investicija*. Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1-395.
- » Calic, M. J. (2019). *A History of Yugoslavia*. West Lafayette, IN: Purdue University Press, 1–418.
- » Cvetković, E. (2019). Američki komitet za pomoć Jugoslaviji u borbi za nastavak ekonomske pomoći Jugoslaviji 1947. godine. *Godišnjak za društvenu istoriju*, 26(2), 69–87.
- » Cvetković, E. i Matković, A. (2020). Rađanje jedne istoriografije: Nasleđe komisije za ekonomsku istoriju Jugoslavije. U *Izazovi izučavanja ekonomske istorije u Srbiji (197–223)*. Institut ekonomskih nauka, Beograd.
- » Eichengreen, B. (2008). *The European Economy since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond*. Princeton University Press, 1-520.
- » Gašić, R. (2017). *Jugoslovenski Detroit: automobilska industrija u Kragujevcu: 1953–1991*. Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1–227.
- » Gnjatović, D. (1985). *Uloga inostranih sredstava u privrednom razvoju Jugoslavije*. Ekonomski institut, Beograd, 1–173.
- » Grlićkov, A. (1967). *Jugoslavija i svetska privreda*. Sedma sila, Beograd, 1–63.
- » Horvat, B. (1989). *ABC jugoslavenkog socijalizma*, Globus, Zagreb, 1–143.

- » Ilić, S. (2020). *Stranci "gastarbajteri": strana stručna radna snaga u privredi Jugoslavije: 1945–1950. godine*. Arhiv Jugoslavije, Beograd, 1–611.
- » Jakir, A. (2012). Nemoguća misija i početak kraja? Gospodarske reforme u SFR Jugoslaviji tijekom 1960ih godina. U *Iz hrvatske povijesti 20. stoljeća – Iz hrvaške zgodovine 20. stoletja* (91–110). Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.
- » Jindra, B. (2006). The Theoretical Framework: FDI and Technology Transfer. In *Technology Transfer via Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe Theory, Method of Research and Empirical Evidence* (6–29). Palgrave Macmillan, Hampshire, New York.
- » Klomp, J. (2020). Yugoslavia and the German Democratic Republic, 1968–1974: Ideological Quarrels and the Primacy of Economic Cooperation. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 60 (1), 134–151.
- » Kovačević, M. R. (1987). *Finansiranje domaćih organizacija stranim ulaganjima: (specifičnosti, funkcionisanje i problemi)*. Institut za ekonomiku industrije, Beograd, 1–203.
- » Lamers, E.A.A.M. (1976). *Joint ventures between Yugoslav and foreign enterprises*. Tilburg University Press, Tilburg, 1-256.
- » Lempi, Dž. R. (2004). *Jugoslavija kao istorija: bila dvaput jedna zemlja*. Dan Graf, Beograd, 1–411.
- » Miljković, M. (2014). Kako se kalio "fića": jugoslovenski radnici i italijanska tehnologija u Crvenoj zastavi, 1955.–1962. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 51(2), 71–94.
- » North, D. C. (2003). *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia, Zagreb, 1–257.
- » Patterson, P. H. (2011). *Boguht and Sold: Living and Losing the Good Life in Socialist Yugoslavia*. Cornell University Press, Ithaca, 1-351.
- » Pešelj, B. (1968). Yugoslav Laws on Foreign Investments. *The International Lawyer*, 2(3), 499–518.
- » Petranović, B. (1988). *Istorija Jugoslavije: 1918-1988. Knj. 3, Socijalistička Jugoslavija: 1945-1988*. Nolit, Beograd, 1-492.
- » Piljak, M. (2013). Reforme jugoslovenskog ekonomskog sistema 1945-1965. U *Istraživanja mladih saradnika Instituta za noviju istoriju Srbije: istorijska tribina* (219–239). Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd.

- » Pula, B. (2018). *Globalization Under and After Socialism: The Evolution of Transnational Capital in Central and Eastern Europe*. Stanford University Press, Stanford (California), 1–272.
- » Rafailović, J. (2020). Mogućnost proučavanja ekonomskih institucija u međuratnom periodu u Jugoistočnoj Evropi. U *Izazovi izučavanja ekonomske istorije u Srbiji* (40–53). Institut ekonomskih nauka, Beograd.
- » Rakonjac, A. (2021). Implementacija sovjetskih ekonomskih metoda u jugoslovensku privredu: industrija i rudarstvo (1945–1947). *Tokovi istorije* 2, 65–86.
- » Robertson, J. M. (2018). The Socialist World in the Second Age of Globalization: An Alternative History?. *Markets, Globalization & Development Review*, 3 (2). <https://digitalcommons.uri.edu/mgdr/vol3/iss2/5>
- » Sanchez-Sibony, O. (2014). *Red Globalization: The Political Economy of the Soviet Cold War from Stalin to Khrushchev*. Cambridge University Press, Cambridge, 1–278.
- » Steiner, A. (2014). The globalisation process and the Eastern bloc countries in the 1970s and 1980s, *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 21(2), 165–181.
- » Sukijasović, M. (1974). Pravna priroda zajednica stvorenih ulaganjem domaćih i inostranih sredstava u jugoslovensku privredu. *Zbornik za društvene nauke*, 59, 104–110.
- » Unkovski-Korica, V. (2016). *The Economic Struggle for Power in Tito's Yugoslavia: From World War II to Non-Alignment*. London: I.B. Tauris, 1–294.
- » Woodward, S. (1995). *Socialist Unemployment. The Political Economy of Yugoslavia 1945–1990*. Princeton University Press, Princeton, 1–443.
- » Zaccaria, B. (2021). From Liberalism to Underdevelopment: The Yugoslav elites facing Western European economic integration in the long 1970s. In *European Socialist Regimes' Fateful Engagement with the West National Strategies in the Long 1970s* (221–249). Routledge, London, New York.